

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันปรากฏการณ์ทางสังคมที่ผู้นำแต่ละประเทศของโลกเป็นสตรี มีจำนวนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเกิดจากปัจจัยภายนอก เช่น การเมืองที่กำลังเป็นอยู่ หรือสถานการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น หรือเกิดจากปัจจัยภายใน เช่น บุคลิกภาพส่วนตัวก็ตาม แต่นับได้ว่าผู้คนในสังคมมีส่วนสนับสนุนสตรีให้มีความชอบธรรมในการขึ้นเป็นผู้นำเฉกเช่นเดียวกับบุรุษ ตัวอย่างเช่น นางสิริมาโว บันดรานายก แห่งประเทศศรีลังกา นางอินทรา คานธี นายกรัฐมนตรีประเทศอินเดีย นางโคราชอน อากวีโน และนางกอร์เรีย มาคาปากัล อาร์โรโย ประธานาธิบดีแห่งฟิลิปปินส์ และล่าสุดนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีหญิงคนแรกของประเทศไทย

ทั้งนี้ทั้งนั้น หากย้อนกลับไปดูประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ปรากฏการณ์ผู้นำสตรีนี้ มิใช่เพิ่งจะเริ่มต้นในปัจจุบันเท่านั้น ทว่าสมัยดึกดำบรรพ์ นักโบราณคดีได้ขุดพบประติมากรรมรูปเทพเจ้าสตรีในหลายๆ พื้นที่ของโลก สำหรับประเทศไทย พบที่หลุมขุดค้นทางโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์บ้านวังไธ ตำบลเวียงของ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน นักโบราณคดีขุดพบโครงกระดูกจำนวนหนึ่งที่ถูกจัดวางในพิธีกรรมหลังความตาย โดยจุดศูนย์กลางเป็นโครงกระดูกสตรี แวดล้อมด้วยโครงกระดูกบุรุษและเด็ก สิ่งเหล่านี้ต่างก็เป็นประจักษ์พยานสำคัญ อันแสดงให้เห็นร่องรอยการยกย่องบูชาสตรีในฐานะผู้นำชนเผ่าของสังคมบุพกาล

นับแต่ยุคเร่ร่อนจนถึงยุคสังคมเกษตรกรรม เราได้พบเทวรูปสตรีเรียก “เทวินางแล้ง” เป็นประติมากรรมหินแกะสลักที่อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน กับรูปเคารพประเภท Mother goddess ทำด้วยดินเผาจำนวนมากเมื่อราว 2,000 ปีก่อน

เมื่อเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ ร่องรอยการยกย่องบูชาสตรีในฐานะผู้นำอย่างหนึ่ง ปรากฏอยู่ในนิทานปรัมปราที่เล่าสืบต่อกันมา จากยุคลัทธิวิญญาณนิยม (Animism) ที่ให้สตรีมีลักษณะกึ่งคนกึ่งนาค หรืออยู่ในฐานะแม่มดหมอผี ผู้กำหนดชะตากรรมของสังคมส่วนรวม

ต่อเมื่อพุทธศาสนาได้แพร่เข้ามาถึง เรื่องราวเหล่านั้นก็ถูกกลืนเข้ากันกับเรื่องของพุทธประวัติ ที่มีจุดประสงค์เพื่อเผยแพร่คำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขณะที่ผู้นำสตรีในนิทานปรัมปราถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นองค์พุทธศาสนูปถัมภ์ที่สำคัญ อาทิเช่น กรณีของนางสุชาดา วัดพระแก้วดอนเต้า หรือกรณีกู่เจ้าสุตารามในจังหวัดลำปาง

เรื่องราวผู้นำสตรีคนสำคัญในพื้นที่ประเทศไทยปัจจุบันนี้ กิตติ วัฒนมหาคม (2553: 447-452) ได้เรียบเรียงไว้แล้วจำนวนหนึ่ง เช่น พระนางจามรี ผู้สร้างเวียงลี้ (อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน) ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 – 19 พระมหาเทวีจิรประภา ผู้ครองเมืองเชียงใหม่ ในพุทธศตวรรษที่ 21 หรือพระนางวิสุทธิเทวี กษัตริย์เชียงใหม่องค์สุดท้ายในพุทธศตวรรษที่ 22 – 23 ร่ายาธิยา ปฐมกษัตริย์ครองเมืองปัตตานี ในพุทธศตวรรษที่ 22 – 23 และร่ายาปิรุ ร่ายาอุณ ร่ายากุณิง สตรีผู้สืบทอดราชสมบัติครองเมืองปัตตานีในเวลาต่อมา รวมถึงพระนางจามเทวี ปฐมกษัตริย์หริภุญไชย ที่ครองราชย์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 – 13 เป็นต้น

ผู้ศึกษาเชื่อว่า หากมีการศึกษาค้นคว้าให้ลึกลงไป น่าจะพบประวัติและเรื่องราวของผู้นำสตรีเพิ่มมากขึ้นกว่าที่มีผู้เรียบเรียงไว้ เพราะมีเอกสารโบราณจำนวนมากที่ถูกกลืนหายไปตามวัดต่างๆ ขาดการอนุรักษ์และศึกษาอย่างจริงจัง และมีเอกสารโบราณหลายฉบับที่สูญหาย เพราะชาวต่างชาติได้ออกไปไว้ยังประเทศตน

ในจำนวนผู้นำสตรีในอดีต พระนางจามเทวีเป็นผู้นำที่มีความโดดเด่นมากพระองค์หนึ่ง ปฐมกษัตริย์แห่งหริภุญไชยพระนางนี้ ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยทศพิธราชธรรม และวางรากฐานในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม รวมถึงศาสนาของเมืองหริภุญไชยไว้อย่างมั่นคง นั่นทำให้อาณาจักรหริภุญไชยมีความเจริญรุ่งเรืองยาวนานถึง 618 ปี

ปัจจุบัน แม้เวลาจะล่วงเลยมานานกว่า 1300 ปีแล้ว ทว่าเรื่องราว คุณงามความดีของพระนางจามเทวีก็ยังคงถูกเล่าขานสืบทอดกันเรื่อยมา ทั้งในส่วนของบทบาทการเป็นกษัตริย์ ในฐานะผู้นำทัพที่กล้าหาญเด็ดเดี่ยว สามารถเอาชนะกองทัพข้าศึกที่มีจำนวนมากกว่าหลายเท่า และในฐานะองค์ศาสนูปถัมภ์สำคัญที่นำพระพุทธศาสนาเข้าสู่แผ่นดินตอนเหนือ

ประวัติอันน่าประทับใจของพระนาง ก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในหมู่ชนจำนวนมาก ตั้งแต่อดีตกระทั่งปัจจุบัน ทั้งในจังหวัดลำพูนเอง และจังหวัดใกล้เคียง อาทิ จังหวัดลำปาง จังหวัดแพร่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดตาก และจังหวัดกำแพงเพชร ผู้คนในสมัยนี้นำเรื่องราวของพระนาง ไปถ่ายทอดในรูปแบบของบทเพลง ภาพยนตร์ และละครโทรทัศน์จำนวนหลายครั้ง และยังมีการพิมพ์หนังสือประวัติพระนางออกสู่สาธารณชนอยู่ไม่ขาดสาย เป็นการผลิตซ้ำอยู่เรื่อยๆ ไม่ว่าจะเป็นในลักษณะตำนาน พงศาวดาร เรื่องเล่าพื้นบ้าน หรือบทความเชิงวิชาการก็ตาม

การศึกษารุ่นนี้ ผู้ศึกษาสนใจศึกษาด้านพระพุทธรูปที่กล่าวถึงพระนางจามเทวี ได้แก่ ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานมูลศาสนา จามเทวีวงศ์ และตำนานพระธาตุลำปางหลวง

ส่วนในตำนานฝ่ายพื้นเมือง ผู้ศึกษาเลือกศึกษาด้านเมืองเหนือ ที่สงวน โชติสุวรรณ์ เรียบเรียงขึ้นจากใบลาน ตำนานฉบับพระมหาหมื่น วุฑฒินาโณ วัดหอธรรม จังหวัดเชียงใหม่ ตำนานฉบับนายบุษย เดชดำรง ที่เรียบเรียงจากนิทาน ซึ่งฟังมาจากคนท้องถิ่น ที่เล่าประกอบ

การนำทางในการล่องแก่งแม่น้ำปิงในช่วงจังหวัดตาก ผ่านจังหวัดลำพูน ถึงจังหวัดเชียงใหม่
ตำนานฉบับนายสุทรวารี สุวรรณภานัน หรือที่เรียกอีกอย่างว่าฉบับพ่อฤๅษีแก้ว และตำนานฉบับ
วัดสามเงาตก ตำบลย่านรี (ยันฮี) อำเภอสามเงา จังหวัดตาก เป็นต้น

ผู้ศึกษาจะได้วิเคราะห์เรื่องเล่าทั้งสองประเภท ว่ามีนัยสำคัญอะไรเป็นวาระซ่อนเร้นอยู่
หรือไม่ และเพราะเหตุใดเรื่องราวของพระนางที่เกิดขึ้นมาว่าพันปีแล้ว ยังถูกเล่าขานสืบต่อมา
กระทั่งทุกวันนี้ ทั้งพระนางยังได้รับการเคารพสักการะจากผู้คนเป็นจำนวนมาก ผู้ศึกษาจะได้
วิเคราะห์เนื้อหา ตลอดจนถึงจำแนกแยกแยะ บทบาทความเป็นผู้นำของพระนางจามเทวีอย่างรอบด้าน
ครอบคลุมให้มากที่สุด

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

ผู้ศึกษาได้วางวัตถุประสงค์การค้นคว้าและวิจัยไว้ดังนี้

1.2.1 ศึกษาคุณค่าที่ซ่อนอยู่ในเรื่องเล่าของตำนานฝ่ายวัดและตำนานฝ่ายพื้นบ้าน

1.2.2 ศึกษาบทบาทผู้นำของพระนางจามเทวี รวมถึงมุมมองและการตีความของนักวิชาการ

ปัจจุบัน

1.3 ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตด้านเวลา อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12 -13 สมัยที่พระนางเจ้าจามเทวี ปกครอง
หริภุญไชย

1.4 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษา

1.4.1 ทำให้เข้าใจนัยที่ซ่อนเร้นอยู่ระหว่างบรรทัดในตำนานฝ่ายวัดและฝ่ายพื้นบ้าน

1.4.2 ทำให้ทราบบุคลิกลักษณะและคุณสมบัติความเป็นผู้นำของพระนางจามเทวีที่

ถูกถ่ายทอดผ่านทางตำนานต่างๆ

1.4.3 ทำให้ทราบรูปแบบการดำเนินการปกครองอาณาจักรหริภุญไชยในสมัยพระนางจามเทวี

1.4.4 ผลการศึกษาเป็นข้อมูลพื้นฐาน และเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับผู้นำทาง
การเมืองที่เป็นสตรีต่อไป

1.5 นิยามศัพท์

บทบาท หมายถึง การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้

ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งได้รับการแต่งตั้ง หรือได้รับการยกย่อง ให้ขึ้นเป็นหัวหน้า เพราะมีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชา และจะพาผู้ใต้บังคับบัญชาหรือหมู่ชนไปในทางที่ดีหรือชั่วได้

ความเป็นผู้นำ หมายถึง การที่ผู้นำใช้อิทธิพลในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ ต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการ และอำนวยการ โดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกัน เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมาย

ลักษณะความเป็นผู้นำ หมายถึง ลักษณะที่เป็นแบบผสมระหว่างคุณสมบัติที่อยู่ภายในของผู้นำแต่ละคน กับสถานการณ์อันเหมาะสมที่ช่วยส่งเสริมให้เป็นผู้ผู้นำได้ ทั้งนี้คุณสมบัติเฉพาะภายในของผู้นำ เช่น การเป็นผู้ที่มีความฉลาดเฉลียวแหลม มีวาทศิลป์ดี หยั่งรู้ความต้องการของบุคคลอื่น การรู้จักแยกแยะคนและใช้คนเป็น การมีความคิดริเริ่ม การมีความมั่นใจในตนเอง ความเด็ดขาด กล้าหาญ หรือการมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน เป็นต้น

เมืองหริภุญไชย หมายถึง เมืองลำพูนในปัจจุบัน อันเป็นเมืองสำคัญที่ตั้งอยู่ในบริเวณเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง และเคยเป็นศูนย์กลางของรัฐที่ร่วมสมัยกับทวารวดีในตอนเหนือมาก่อน มีอายุเก่าแก่ถึงพุทธศตวรรษที่ 13 – 14 ตามตำนานว่าสร้างโดยสุทนต์ฤๅษี มีพระนางจามเทวีเป็นปฐมกษัตริย์ และนับตั้งแต่ พ.ศ. 1824 เป็นต้นมา จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา

ตำนานฝ่ายวัด หมายถึง เรื่องราวของพระนางจามเทวี ที่เรียบเรียงโดยพระภิกษุในพุทธศาสนาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมามีจุดประสงค์เพื่อเผยแพร่คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และการประดิษฐานพุทธศาสนายังสถานที่ต่างๆ เป็นต้นหลัก

ตำนานฝ่ายพื้นบ้าน หมายถึง เรื่องราวของพระนางจามเทวี ที่พระภิกษุหรือภราดรเรียบเรียงขึ้นจากนิทานพื้นบ้านตามท้องที่ต่างๆ มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพื้นที่ในชุมชนนั้นๆ เนื้อหาแต่ละฉบับมีความแตกต่างกัน